

SADRAZAM DAMAD İBRAHİM PAŞA'YA HELVA SOHBETLERİNDE SUNULAN BİR RİSALE: İLMÎ AHMED EFENDİ'NİN KELÂM-I KİBÂR RİSÂLESİ

Mehtap ERDOĞAN*

ÖZET

Bugün daha çok özdeyiş kavramıyla ifade ettiğimiz kelâm-ı kibâr, genellikle kim tarafından söylendiği bilinen, yaşanmış kötü olaylar ve karşılaşılan olumsuz durumlar neticesinde elde edilen tecrübeler ve kanaatleri içeren derin anlamlı kısa sözler için kullanılan bir ifadedir. Bu çalışmada, Lale Devri şairlerinden Ahmed İlmî Efendi'nin kelâm-ı kibârı içeren bir risalesi ele alınmıştır. Risalenin başlığından anladığımız kadarıyla eski toplum hayatının eğlence hayatı içerisinde önemli bir yere sahip olan helva sohbetleri esnasında okunan bu risale, pek çok şaire ait muhtelif vesilelerle söylenmiş ve çeşitli nazım şekilleriyle yazılmış manzumeleri içeren ve Sultan III. Ahmed ve Damad İbrahim Paşa'ya sunulmak üzere tertip edilen 635 varaklık bir mecmuanın içerisinde yer almaktadır. Kaynaklarda adı geçmeyen bu risalenin bir mecmua içerisinde bulunuyor olması mecmualar üzerinde yapılacak çalışmaların önemini ve gerekliliğini de ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İlmî Ahmed Efendi, XVIII. yüzyıl, kelâm-ı kibâr, mecmua.

A TERATİSE INTRODUCED TO SADRAZAM DAMAD İBRAHİM PASHA İN HALVA CONVERSATIONS: KELÂM-I KİBÂR TREATİSE BY İLMÎ AHMED EFENDİ

ABSTRACT

Kelâm-ı kibâr usually named epigram today is an statement used for locanic expression which is known by who has recited and includes experiences and convictions getting after worthless events having been experienced and negative situations having been up against. İn this work it has studied on a treatise which includes kelâm-ı kibâr belonging to Ahmed İlmî Efendi from The Tulip Era poets. As far as we have understood from treatise's title, this treatise having been reading during halva conversations having been had an important part in entertainment world of ancient society life, takes part in a periodical with 635 sheets which was prepared in order to introduce Sultan Ahmed III ve Damad İbrahim Pasha and included poems having been versified by a lot of poets with variety kind of verses and reading for variety aims. It has brought up that studies on periodicals are important and necessary because this treatise which has not been mentioned in the sources takes part in a periodical.

Key Words: İlmî Ahmed Efendi, XVIII. century, kelâm-ı kibâr, collection.

GİRİŞ

Bugün daha çok özdeyiş kavramıyla ifade ettiğimiz kelâm-ı kibâr; büyük ve ulu söz, büyüklerin kullandığı söz anlamına gelip velilerin, ulu kişilerin, büyük devlet adamlarının, ahlakçıların zamanla edindikleri büyük tecrübeler sonucunda kısa ve özlü şekilde söyledikleri ve genellikle kim tarafından söylendiği bilinen derin anlamlı sözler için kullanılan bir ifadedir.

Çalışmamıza konu olan risale de bu cümleden olup 72 tane kelâm-ı kibârî ihtiva etmektedir. Risalenin başlığında yer alan “şeb-i pür-tarab-ı şôhbet-i hâlvâda” ifadesinden anlıyoruz ki bu risale eski toplum hayatının eğlenceleri içerisinde önemli bir yere sahip olan helva sohbetleri esnasında okunmuş veya bu sohbetlerde okunmak üzere kaleme alınmıştır. İlmî Ahmed Efendi, risalenin başında Damad İbrahim Paşa'nın her sene bir eğlence meclisi kurduğunu, herkesin bu mecliste ona türlü kasideler ve şiirler sunduğunu, kendisinin de kelâm-ı kibârîleri ihtiva eden bir risale yazdığını söyler ve bu tür sözlerin şiirden ziyade nesirle ifade edilmesinin daha uygun olacağını düşündüğü için herkesin şiir sunmasına rağmen kendisinin mensur bir eser sunduğunu belirtir. Asıl konumuza geçmeden önce özellikle kış mevsiminin başlıca eğlencelerinden olan ve Lale Devri'nde de büyük bir itina ile tertip edilen bu helva sohbetleri üzerinde biraz durmak istiyoruz.

Özellikle kış mevsiminde beş on kişinin bir araya gelerek oluşturdukları sohbet ortamının kuru geçirilmemesi için damakların da tatlandırılmasını sağlamak amacıyla mevsim icabı meyvenin de bulunmaması yüzünden helvanın pişirilerek yenildiği toplantılara eskiden helva sohbeti denirdi.¹ Devletin ileri gelenlerinden devrin zenginlerine, orta hâllilerine, sanatçılara kadar her sınıftan insanın çeşitli fırsatlardan istifade ederek bir araya gelip düzenledikleri helva sohbetleri hakkında Mehmet Zeki Pakalın, Refik Ahmet Sevensgil'in İstanbul Nasıl Eğleniyordu? adlı eserinde Kışın Helva Sohbetlerinde Neler Oluyordu? başlığı altında helva sohbetleri hakkında şu değerli bilgilerin verildiğini belirtmektedir:

Üçüncü Ahmet devrinin kış eğlencelerinden biri de helva sohbetleridir. Damat İbrahim Paşa, İbrahim Paşa'nın damadı kaptan-ı derya Mustafa Paşa, diğer vezirler, vükelâ, agniyâ, eşraf, ayan, bütün aristokrasi sınıfı kış geceleri sa-

¹ Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB. Yayınları, Ankara 1993, s. 797.

raylarında, konaklarında mükellef ve muhteşem ziyafetler tertip ve meşhur ve muteber zevatı davet ederlerdi. Bu toplantılar esnasında musiki ile, şiir ile, laf u güzaf ile vakit geçirilerek, muhteşem sofralarda gümüş tepsiler içinde helva yenilirdi. Devrin ricali, birbirlerini izaz için, daha ziyade bir servet ve gösteriş müsabakasına kapılarak bu ziyafetleri sıklaştırdıkça sıklaştırırlar, davetlilerin adedini arttırırlar, bilhassa meclislerinde şuarâdan meşhur zevatı bulundurlardı. Bu suretle vasf ve medhedilmelerini temin ederlerdi. Zamanın şairleri bu helva sohbetlerinin her biri için ayrı ayrı kaside yazmışlardır. ² Helva sohbetlerinin devlet erkânı tarafından yapılanları hem külfetli hem de resmiyet gereği samimiyetten mahrum olurdu. Orta hâlli halk tarafından düzenlenen helva sohbetleri ise daha samimi olup neşe içinde geçirdi. ³

Bu durumda paylaşımları arttıran bir unsur olarak helva sohbetleri, bir eğlence olmanın yanı sıra sohbetlerle dostlukları pekiştiren ve musikin icra edilip gazellerin, kasidelerin vs. okunarak sanat ve edebiyat ortamının sağlanmasına imkân tanıyan bir faaliyet olarak görünmektedir. Zamanla eğlence şeklinin ve anlayışının değişmesi helva sohbetlerinin unutulmasına neden olmuştur.

Ahmed İlmî Efendi ve Kelâm-ı Kibârı Hâvî Risâlesi

Ahmed İlmî Efendi'nin kelâm-ı kibârı içeren risalesi Süleymaniye Kütüphanesi Hâlet Efendi No: 763'te kayıtlı olan bir mecmuanın 499a-502b varakları arasında yer almaktadır. 635 varak olan mecmuanın başında ayrıca 24 sayfalık bir fihrist bulunmaktadır. Bu fihristten anladığımız kadarıyla mecmua; Râşid, Hâşim, Reşid, Sâlim, İzzetî, Sa'dî, Sâhib, Zekî, Refî, Şâkir, Mâcid, Câzim, Nazîm, Kâmî, Vehbî, Vahîd, Âsım, Esad Molla, Rif'at, Şehrî, Râsim Çelebi, Âtîf, Tâlib, Fevzî, Neylî vb. şairlere ait muhtelif vesilerle söylenmiş çeşitli kasideler ve tarih manzumeleri, kıt'alar, manzum mektuplar, müzeyyel gazeller, mu'aşşerler, tercî-i bend, terkîb-i bend, tahmîs gibi değişik nazım şekilleriyle yazılmış manzumeleri içermektedir. Çalışmamıza konu olan İlmî Ahmed Efendi'nin kelâm-ı kibârı da işte bu mecmua içerisinde yer alan mensur bir risaledir. Mecmuanın başında "Cennet-mekân-ı firdevs-âşiyân Sultân Âhmed Hân 'aleyhî'r-raḥmetü ve'l-gufrân ḥazretlerine ve vezîr-i a'zamı merḥûm İb-râhîm Paşa ḥazretlerine 'asrlarında olan şu'arânûn 'arz itdikleri ḳaşâ'id ü

² Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e., s. 798.

³ Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e., s. 797.

tevârîhdir. Emrleriyle Fâ'iz Efendi ve Şâkir Begefendi'ye cem' ü tahrîr itdirdükleri mecmû'a-i nefesidir." kaydı bulunmaktadır. Buradan anlıyoruz ki bu mecmua III. Ahmed ve onun veziri Damad İbrahim Paşa'yla aynı dönemde yaşamış olan şairler tarafından yazılan kaside ve tarihlerden oluşmaktadır. Çalışmamıza konu olan risalenin uzunca olan başlığından risalenin İlmî Ahmed Efendi'ye ait olduğunu anlıyoruz. Ancak risalede şairin adından başka bir bilgi mevcut değildir. Hakkında bilgi edinmek için baktığımız kaynaklarda İlmî mahlasıyla kayıtlı 17 şairle karşılaştık. Mecmuanın III. Ahmed⁴ ve Damad İbrahim Paşa⁵ için yazıldığı ve İlmî mahlaslı şairlerin yaşadıkları yüzyıl göz önünde bulundurulduğunda bunlardan 6 tanesinden biri, üzerinde çalıştığımız risalenin sahibi olarak görüldü. Yine bunlardan üçünün gerçek adının Ahmed olmaması İlmî mahlaslı diğer üç şair üzerinde yoğunlaşmamızı gerektirdi. Bu İlmîlerden biri Diyarbakırlı olup 1776'da vefat etmiştir. Diğer Selanıklidir ve ölüm tarihi bilinmemekle birlikte kaynaklarda 18. yüzyılda vefat ettiği bilgisi bulunmaktadır. Diğer İlmî ise -ki biz söz konusu risalenin, asıl adının açıkça Ahmed olarak belirtilmesinden ve Damad İbrahim Paşa'yla olan ilgisinden dolayı bu şaire ait olduğunu düşünüyoruz-Trabzonludur. Asıl adı Ahmed Çelebi'dir.

İlmî Efendi medrese öğrenimini tamamlayıp Revanî Çelebi medresesinde müderrisliğe başlar. 1706'da Gebze'de Mustafa Paşa medresesine atanır. Damad İbrahim Paşa'nın vezirliği sırasında 1711'de Sahn-ı Seman'a naklolur. Aynı yıl Haremeyn müfettişliğine getirilir ve oradan Süleymaniye Medresesine müderris olur. 1721-1722 tarihleri arasında Halep kadılığı yapar. Bu görevden azlinden sonra 1722'de Kepsut kazası arpalık olarak verilir. 1723'te Medine, 1728'de Mısır, 1735 ve 1737'de Anadolu payesiyle iki kez İstanbul kadılığına atanır. Türkçeden başka Arapça şiirleri de vardır. Damad İbrahim Paşa'nın yaptırdığı kütüphanenin kitabesini Arapça olarak yazmıştır. 1151/ 1739'da vefat etmiştir.⁶

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere kaynaklarda İlmî Ahmed Efendi'nin bazı şiirlerinin olduğu bildirilmekle birlikte müstakil bir eserinden bahsedilmemektedir. Salim Efendi Tezkiresi'nde bazı

⁴ Padişahlık yılları: 1703-1730.

⁵ Sadrazamlık yılları: 1718-1730.

⁶ Adnan İnce, Murat Yüksel, "İlmî" maddesi, Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, C. 5, Ankara 2004 s. 174.

Arapça ve Türkçe beyitlerine yer verilmiştir.⁷ Kaynaklarda adı geçmeyen bu risalenin bir mecmua içerisinde bulunuyor olması -konumuz dışında tuttuğumuz- mecmualar üzerinde yapılacak çalışmaların önemini ve gerekliliğini de ortaya koymaktadır.

Risale içerisinde 72 tane kelâm-ı kibâr bulunmaktadır. Bunlardan 33 tanesinin kime ait olduğu belirtilmemiştir. Geriye kalan 39 tanesi Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, Muaviye, Abdülmelik bin Mervân, Haccâc, Mühelleb, Ebû Müslim Horasânî, İbn-i Abbâd, Nûşirevân, Büzürcmihr, İskender, Lokman, Üktüm bin Sayfi tarafından söylenmiştir. Bunlardan 24'ü Büzürcmihr'e aittir. Hatta onun için "Hikem-i Büzürcmihr" şeklinde ayrı bir başlık açılmıştır. Konu açısından baktığımızda ise söz konusu öz deyişlerin mutluluk, affetmek, güç, akıl, mahrumiyet gibi bazı soyut kavramların kısa ve özlü tanımlarıyla birlikte hiçbir konuda aşırıya kaçmak gerektiği, gerçek dostluğun önemi, bir şeye karar vermeden önce yakın dostlara danışmanın gerekliliği; borcun, kötü komşunun, kötü ahlaklı insanların, zenginlikten sonra gelen fakirliğin insanın hayatta karşılaşılabileceği en zor şeylerden olduğu; cahillerden, devlet erkânından uzak durmanın insan için daha hayırlı olacağı, boş sözden kaçınmanın, sırrına sahip çıkmanın ve şaka yaparken ölçülü davranmanın gerekliliği gibi insanı yakından ilgilendiren çok farklı konuları kapsadığını görmekteyiz. En azından elimizdeki 72 özdeyiş üzerinde düşündüğümüzde bunların genellikle yaşanan veya şahit olunan kötü olaylar ve karşılaşılan olumsuz durumlar neticesinde elde edilen tecrübeler ve kanaatleri içerdiğini söyleyebiliriz. Yaşanan bir olumsuzluktan çıkarılan ders, görmüş geçirmişlik duygusuyla birlikte bazen öğüt bazen bir uyarı şeklinde özdeyiş hâline gelebildiği gibi bazen de sadece bir hüküm verme veya tanımlama şeklinde karşımıza çıkabilmektedir. Buraya kadar söylediklerimizi somutlaştırmak için birkaç örnek verelim.

1. Tanım veren sözler:

Mañrûm şol kimsedir ki il için zahmet çeküp kendü sıfır'ı'yed qala. (*Mahrum, başkaları için zahmet çekip eli boş kalandır.*)⁸

Hürrem, fırsatı fevt itmemek; hilm, kudret vaqtinde 'afv; kuvvet ü miknet, gazabına mâlik olmak; yavuzluk, ifrât ile bir kimesneye

⁷ bk. Adnan İnce, Tezkiretü'ş-Şu'arâ Sâlim Efendi, AKMB. Yayınları Ankara: 2005, s. 512-513.

⁸ 43. kelâm-ı kibâr.

maâhabet yâ 'adâvetdir. (Mutluluk, fırsatı elden kaçırmamak; yumuşaklık, kuvvetliyen affetmek; güç, öfkesine hâkim olmak; yavuzluk, fazlasıyla bir kimseye ya sevgi duymak ya da düşmanlık etmektir.)⁹

2. Öğüt nitelikli sözler:

Bir husûsî murâd itdigiñde kalbiñi bi'l-külliyeye aña rabt itme ve nefret itdigiñde dañi bi'l-külliyeye buğz itme; zîrâ kalb, ismi gibi taqallüb ider. Vezîriñi teşebbüt, musâhibiñi teyaqqûz idüp müşâveresiz iqdâm itmeyesin; zîrâ müşâvere, delîl-i kavî oldığından mâ-'adâ müsteşâr olanların ve ra'iyeniñ kûlûbına mâlik olmağa bâ'îsdir. (Bir şeyin olmasını istediğinde kalbini tamamen ona bağlama ve nefret ettiğinde de tamamen nefret etme. Zira kalp, ismi gibi değişir. Vezirine ve dostuna danışmadan adım atma. Zira danışmak, sağlam bir kılavuz olduğu gibi kendisine danışılanların ve halkın kalbini kazanmayı da sağlar.)¹⁰

3. Uyarı nitelikli sözler:

Sultândan ihtiyât ve ihtirâz eyle; zîrâ gâzabı şabî gâzabına, batşî esed batşına müşâbihdir. (Sultandan kork ve sakın; zira onun gazabı çocuk gazabı gibidir ve zabdedilmesi de arslanın ele geçirilmesi kadar zordur.)¹¹

Cühhâle mücâleset iden bî-ma'nâ kıl ü kâle hâzır olsun. (Cahillerle birlikte olan kişi manasız dedikodulara hazır olsun.)¹²

4. İnsan için ağır olan bazı durumların dile getirildiği sözler:

Çok demürler kaldırdım ve çok şakıl taşlar naql itdim, lâkin deyn kadar bir ağır şey bulmadım. (Çok demirler kaldırdım, çok ağır taşlar taşıdım. Lâkin borç kadar ağır bir şey görmedim.)¹³

Şerîfi vazî', celîli zelîl olmuş çok gördüm; velâkin gınâdan soñra faqîr kadar görmedim. (Şerefliyi alçak, uluyu hakir çok gördüm. Ancak zenginlikten sonra yoksulluk yaşayan kadar acınası birini görmedim.)¹⁴

⁹ 12. kelâm-ı kibâr.
¹⁰ 11. kelâm-ı kibâr.
¹¹ 5. kelâm-ı kibâr.
¹² 22. kelâm-ı kibâr.
¹³ 62. kelâm-ı kibâr.
¹⁴ 63. kelâm-ı kibâr.

5. Bir konuda hüküm verme:

Bir pâdişâh ki nâs andan havf ider, hayırlıdır şol pâdişehden ki kendü nâsdan havf ide. (*Halkın kendisinden korktuğu padişah, halktan korkan padişaktan hayırlıdır.*)¹⁵

'Ahdine vefâ iden hamd ü şenâyı istihkâk ider. (*Sözünde duran kişi şükürü ve övgüyü hak eder.*)¹⁶

Hayâ olmayanda vefâ dañi olmaz. (*Utanma duygusu olmayanda vefa da olmaz.*)¹⁷

6. Hayattan ders çıkarma:

Çok şeyde râhat taleb idüp bulamadım, lâkin mâ-lâ-ya'nûyi terk itmede buldum. (*Birçok şeyde aradığım rahatlığı bulamadım; lakin rahatlığı faydasız şeyleri terk etmede buldum.*)¹⁸

Çok müskirât şürb itdim ve çok et'ime-i tayyibe ekl itdim ve çok hüsânlar ile ülfet ü iştret itdim, 'âfiyetden elezz ü eltaf bir şey bulmadım. (*Sarhoşluk veren çok şey içtim, çok güzel yemekler yedim ve birçok güzelle yakınlık kurdum. Ancak sağlıktan daha lezzetli ve daha güzel bir şey görmedim.*)¹⁹

Va'âz ve nasâhât bâña va'z itdiler, lâkin sinn ü şeybim kadar bir vâ'iz görmedim. (*Vaizler ve nasihatçiler bana va'z ettiler. Lakin yaşım ve ağarmış saçlarım kadar iyi bir vaiz görmedim.*)²⁰

Çok nûrlardan iktibâs itdim, kalb ü fikrimden ziyâde bâña nûr virür bir şey görmedim. (*Çok nurlardan faydalandım. Duygu ve düşüncelerimden ziyade bana nur veren, yolumu aydınlatan bir şey görmedim.*)²¹

Risalede yer alan kelâm-ı kibârlar tarafımızdan numaralandırılmıştır. Kelâm-ı kibarların öğüt verici, yol gösterici özellikleri göz önünde bulundurulduğunda onların daha anlaşılır olmasını sağlamak için parantez içinde sadeleştirilmiş şekillerinin verilmesinin faydalı olacağını düşündük. Sadeleştirilmiş şekiller parantez içinde koyu olarak ve eğik biçimde yazılmıştır. Sadeleştirmeyi yaparken her zaman kelime kelime çeviri yapmak mümkün olmadığı için metne de her zaman doğrudan doğruya bağlı kalınmamıştır.

¹⁵ 7. kelâm-ı kibâr.

¹⁶ 20. kelâm-ı kibâr.

¹⁷ 18. kelâm-ı kibâr.

¹⁸ 56. kelâm-ı kibâr.

¹⁹ 58. kelâm-ı kibâr.

²⁰ 49. kelâm-ı kibâr.

²¹ 50. kelâm-ı kibâr.

Risale Metni

Cenâb-ı veliyyü'n-ni'am-ı kerîmü'ş-şân, sa'âdet-hâne-i kethudâ-yı zî-şânlarına devlet ü iclâl ile sâye-endâz oldukları şeb-i pür-tarab-ı sóhbet-i hâlvâda mevâlî-i 'izâmıñ ser-bülendi 'İlmî Ahmed Efendi'niñ kelâm-ı kibârî hâvî 'arz-ı nażar-ı 'inâyet-eşer-i âsafâneleri kıldığı risale-i mu'tebere dir.

Bismillâh irrahmân irrahîm

Ba'd-ez-hezârân hezâr hâmd-i Hüdâvend-i 'alîm ve sad nev'-i tahîyyât u teslîm-i nebiyy-i hâlîm, sebep-i tahrîk-i yerâ'a-i hikmet-berâ'a-i terkîm budur ki: Gevher-i yek-dâne-i 'ummân-ı 'izz ü ihtîşâm, 'umde-i kuvvetü'l-ğalb-i devlet-i İslâm, kuhl-ı dîde-i remed-dîde-i eyyâm, kâmi'u'l-li'âm, hasenetü'l-eyyâm, semiyî-i Hâlîl-i Hüdâ, âsaf-ı ekâlm-ârâ, veliyyü'n-ni'am-ı 'âlem, sâhibü's-seyf ve'l-çalem, râfi'u'l-himem, nâfi'u'l-ümem,

(Mef'ûlü Mefâ'ilün Fa'ûlün)

Gül-berg-i fesâne-i kemâli

Sad-dâmen-i dâstâna sığmaz

veliyy-i ni'metimiz, hidiv-i sâhib-miknetimiz, her sene meclis-i hâs ve bendegân-ı zevî'l-ihtîşâsılarını envâ'-ı hulviyyât-ı iltifât ve esnâf-ı zevkiyyât-ı semâhatlarıyla hulvü'l-mezâk u şîrin-kâm ve beyne'l-ekfâ ve'l-akrân nüvâziş ü ikrâm ve bezl-i naçd-i in'âm ile be-nâm u be-kâm itmek 'âdet-i hasene ve cilve-i müstâhseneleri olmağla, 'âdet-i meslûke-i bendeleri dañi izhâren li'ş-şükr pây-endâz-ı semend-i iqbâlleri olmağ için herkes 'alâ-ğadri vus'ihî defîne-i hazîne-i tabî'atlarından cevâhir-i zevâhir-i medâyihi mebzûl ve kaşâ'id-i garrâ ve eş'âr-ı pür-ma'nâ ile meşğûl olmalarıyla bu fakîr-i 'âlî-himmet ve bende-i kemîne-i 'ayn-ı muhâlešet, a'nî 'İlmî-i kem-çadr ü pür-zillet, zihn-i pür-kefâli bu vâdî-ye tesyîr ü irsâl eyledi ki, şî'r, lede't-tahkîk ve't-tedkîk, umûr-ı muhayyile-i şarfe-i gayr-i yaqînîyyeden olmağla, yaqînen 'inâyet ve tahkîken himâyetleri tavç-ı gerdenimiz ve nasb-ı 'ayrımız olan evliyâ-yı ni'am hâzerâtınıñ izhâr-ı şükrine gayr-ı münâsib olup, envâ'-ı eltâf-ı seniyyelerine edâ-i lâzıme-i şükr ba'de'd-du'â'l-hâlis, netâyic-ârâ-yı küberâ-yı hulefâ ve nefâyis-i 'arâyis-i ebkâr-ı efkâr-ı 'uzamâ-i hükemâdan 'itibâr-ı mü'lûk u ekâbire sezâ ve kabûl-i üdebâ vü 'uçalâya ahrâ, 'ucâletü'l-vaçt cevâhir-i zevâhir-i kelimât ve dürer-i gurer-i hikem-i pür-'iberâtdan birkaç kelime min-çabîl-i ithâf-ı dür-i deryâ ihdâ olunmağla ictirâ olına:

1. Kelime-i Ebî Bekri's-Sıddîk radiyallâhu 'anh: Benim 'indimde maż-lûmdan aqvâ ve nazar-ı merhamet ü 'inâyetime âhrâ bir âhad yokdur, tâ haqqını istifâ ve hükümetimi husûsında icrâ idinceye degin. Ve zâlimden ednâ ve teveccüh ü ihtimâm u i'tibârımdan sâkıt u aqsâ bir ferd yokdur, zulmini def' ve cevriini ref' idinceye degin. *(Benim nazarımda hakkını tamamiyle alıncaya dek zulme uğramış birinden daha kuvvetli kimse yoktur ve zulmünü ortadan kaldırmaya kadar zalimden daha aşağı ve itibarsız bir kimse yoktur.)*
2. Kelime-i 'Ömer İbnü'l-Hattâb radiyallâhu 'anh: Sırrını ketm ideniñ ihtiyârı kendü yedinde, fâş ideniñ ihtiyârı gayriniñ yedindedir. *(Sırrını saklayanın ihtiyarı kendi elinde, sırrını açıklayanın ihtiyarı başkasının elindedir.)*
3. Kelime-i 'Osmân bin 'Affân radiyallâhu 'anh: Nâsa hîn-i mülâkatda hûsn-i mu'âmele, sehâ ile mucâmeleniñ nısfıdır. *(Görüşme anında insana güzel muamele, cömertlik ile güzel geçinmenin yarısıdır.)*
4. Kelime-i 'Alî bin Ebî Tâlib radiyallâhu 'anh: Fitne vaqtinde, iki senesin toldurup üçüncüye basan binti lebûn didikleri nâka gibi olmalıdır; ne zâhrına rükûb olur ve ne zar'ından leben hâsıl olur. *(Fitne vaktinde, iki senesini doldurup üçüncüye basan, binti lebûn denilen dişi deve gibi olmalıdır. Ne sırtına binilir ne de memesinde süüt hasıl olur.)*
5. Kelime-i Mu'âviye radiyallâhu 'anh: Sultândan ihtiyât ve ihtirâz eyle; zîrâ gazabı sabî gazabına, batşısı esed batşına müşâbihdir. *(Sultandan kork ve sakın; zira onun gazabı çocuk gazabı gibidir ve zabdedilmesi de arslanın ele geçirilmesi kadar zordur.)*
6. Kelime-i 'Abdü'l-Melik bin Mervân: İki esed bir yatağ, iki seyf bir kın, iki erkek deve südden munqatı' olmuş bir dişi nâka yanında olmaz. *(İki arslan bir yatakta, iki kılıç bir kında, iki erkek deve süttten kesilmiş bir dişi deve yanında olmaz.)*
7. Kelime-i Haccâc: Bir pâdişâh ki nâs andan havf ider, hayırlıdır şol pâdişehden ki kendü nâsdan havf ide. *(Halkın kendisinden korktuğu padişah, halktan korkan padişaktan hayırlıdır.)*

8. Kelime-i Mühelleb: Ta' accüb iderim şol kimseden ki mâlıyla 'abîd ve memâlik iştirâ ide, nice mâlıyla ahrârı iştirâ itmeye. (*Malıyla kullar, köleler ve ülkeler satın alan, ancak hür olanları satın alamayan kimsenin hâline şaşarım.*)
9. Kelime-i şâhibü'd-devle Ebû Müslim Ħorasânî: Esed ile musâra'a iden eẓfârından pârelenür; 'âleme karşı koyan dehr ü 'âlemiñ ikti-dârın görür. (*Arslan ile gürleşen tırnaklarından yaralanır; 'âleme karşı koyan dünyanın iktidarını görür.*)
10. Kelime-i Şâhib bin 'Abbâd: Ser-i işâreti fehîm itmeyene keşret-i 'ibâ-ret fâ'ide virmez. (*İpucundan anlamayana çok söz fayda etmez.*)
11. Kelime-i Nûşirevân: 'Aql, mâ-lâ-ya'nîyi terk ve cemî'i umûrda if-rât u tefrîtden ictinâbdir. Mürüvvet, terk-i zînet; mekr ü hîle, medh ü zemde mübâlağa itmekdir. (*Akıll, manasız şeyleri terk etmek ve her konuda birbirine zıt olan iki uçtan sakınmaktır. Mertlik, süsü terk etmek; hile, övgüde ve yergide aşırıya kaçmaktır.*)
12. Kelime-i Büzürcmîhr: Ħurrem, fırsatı fevt itmeme; hilm, şudret vaqtinde 'afv; kuvvet ü miknet, gâzabına mâlik olmak; yavuzluk, ifrât ile bir kimesneye mahabbet yâ 'adâvetdir. (*Mutluluk, fırsatı elden kaçırmamak; yumuşaklık, kuvvetliken affetmek; güç, öfkesine hâkim olmak; yavuzluk, fazlasıyla bir kimseye ya sevgi duymak ya da düşmanlık etmektir.*)
13. İskender bir sefere 'azîmetinde ba'zî hûkemâ ile istişâre itdikte şâ-dır olan kelimeleridir: Bir Ħusûsî murâd itdigiñde qalbiñi bi'l-küllîye aña rabt itme ve nefret itdigiñde dañi bi'l-küllîye buğz itme; zîrâ qalb, ismi gibi taqallüb ider. Vezîriñi teşebbüt, muşâhibiñi te-yakkuz idüp müşâveresiz iqdâm itmeyesin; zîrâ müşâvere, delîl-i kavî oldığından mâ-'adâ müsteşâr olanlarıñ ve ra'iyeniñ kulûbına mâlik olmağa bâ'îsdir. (*Bir şeyin olmasını istediğinde kalbini tamamen ona bağlama ve nefret ettiğinde de tamamen nefret etme. Zira kalp, ismi gibi değışir. Vezirine ve dostuna danışmadan adım atma. Zira danışmak, sağlam bir kılavuz olduğı gibi kendisine danışılanların ve halkın kalbini kazanmayı da sağlar.*)

14. Kelime-i Loqmân: Mîhnet ü meşakkât, hâimâkat-i cibilliyedir. Oñulmaz yara, gayr-ı muvâfîka 'avretedir. Hâml-i saķıl, ğazabdır. *(Dert ve sıkıntı, yaradılışın ahmaklığıdır. Onulmaz yara, uygun olmayan kadındır. Ağır yük, gazaptır.)*
15. Kelime-i Üktüm bin Şayfi: İhvân u ahîbbâsı fesâd u nifâk üzre olan kimesne, deryâya ğarķ olmuş gibidir. *(Samimi ve yakın dostları fitne ve ikiyezülülük içinde olan kimse, denizde batmış gibidir.)*

Kelimât-ı Meşvere-i Hükemâ vü 'Ukalâ Lâ-'Ale't-Ta'yîn:

16. Hâsed üzre olan ibtidâ kendü nefesine zarar ider. *(Kıskançlık içinde olanlar öncelikle kendi nefesine zarar verir.)*
17. Veķâyî'-i mâziyyeden 'ibret almayan sâ'ir hayvânâtdan mümtâz olmayup, dâ'imâ dîn ü dünyâsında hasârettedir. *(Geçmişte yaşananlardan ibret almayanın hayvandan farkı yoktur. Daima din ve dünya-sında zarardadır.)*
18. Hâyâ olmayanda vefâ daħi olmaz. *(Utanma duygusu olmayanda vefa da olmaz.)*
19. Ba'zî lafîfe vü mizâh, ceng ve teşhîr-i silâha mü'eddîdir. *(Bazı şakalar büyük kavgalara sebep olur.)*
20. 'Ahdine vefâ iden hâmd ü şenâyî istihķâķ ider. *(Sözünde duran kişi şükürü ve övgüyü hak eder.)*
21. İhvânı olmayan insân degildir. *(Sadık dostları olmayan insan değildir.)*
22. Cühhâle mücâleset iden bî-ma'nâ ķıl ü ķâle hâzır olsun. *(Cahillerle birlikte olan kişi manasız dedikodulara hazır olsun.)*
23. Çok ba'îd vardır ki ķarîbden aķrebdir. *(Çok uzak vardır ki yakından daha yakındır.)*

24. Tarîkden evvel refîkden ve dârdan evvel cârdan su'âl itmek gerekdir. (*Yoldan önce yol arkadışını, evden önce komşuyu sormak lazımdır.*)
25. Keşret-i nevm, imâte-i kalbdır. (*Çok uyku kalbi öldürür.*)
26. Nâsdan şiddet-i hâzer, za'f-ı îmân ve yaqîne delildir. (*İnsanlara karşı duyulan şiddetli korku, iman zayıflığına delildir.*)
27. Süfehâ ile sohbet, sebab-i sû'-i hulû u nekbetdir. (*Zevk ve eğlenceye düşkünlerle olan sohbet, kötü ahlak ve düşkünlük sebebidir.*)
28. Kendü 'aqlın begenmek, 'alâmet-i hamâkatdır. (*Kendi aklını begenmek ahmaklık alametidir.*)
29. Kelâm ılgâ olunmayan mevzi'de tekellüm dahi 'alâmet-i hamâkatdır; söz fehm olmayan mevzi'de bast-ı maqâl, ehl-i kubûra ta'âm götürmek gibidir. (*Söz dinlenmeyen yerde söz söylemek ahmaklık alametidir. Sözün anlaşılmadığı yerde söze başlamak ölümlere yemek götürmek gibidir.*)
30. Sen serd-i kelâm iderken âher söz arasına girse ol maqâmda nutk câ'iz degildir. (*Sen düzgün ve münasebetli bir şekilde konuşurken başkası araya girerse o yerde konuşmak caiz değildir.*)
31. Kâdir olamadığın kimesneye gâzab, bâ'îs-i tûl-ı hâzendir. (*Gücünün yetmediği kimseye gazap etmek, bitmeyen hüzne sebep olur.*)
32. Cömerde câr olmak, baâr-i 'azb kenârında mekân tutmak gibidir, aslâ 'atş çekilmez. (*Cömert kimseye komşu olmak tatlı su kenarında mekân tutmak gibidir. Asla susuzluk hissedilmez.*)
33. Kendü fevkinde olan kimesneye 'adâvet itdigiñde seniñ tahtında olan saña buğz ider. (*Kendinden yukarı birine düşmanlık edersen senin altında olan da sana kin besler.*)

34. Fa'âm üzerinde ikşâr-ı kelâm iden kendü batnına hıyânet itdiginden gayrı aşhâb-ı süfre kendüye buğz iderler. (Yemek yerken çok konuşan kimse kendi karnına ihanet ettiği gibi sofrada bulunanlar da ondan nefret eder.)
35. Kirâma müsâdefet ganîmet, li'âma müsâdefet nedâmetdir. (Soyu temizlere rast gelmek kazanç, alçak kimselere rast gelmek pişmanlıktır.)
36. 'Âkiliñ dostluğunda hud'a yoğdur. (Akıllı kimsenin dostluğunda hile yoktur.)
37. Ahmaklar seniñ üzeriñe izhâr-ı cehâlet itdikde, rıfğ u lutf ile mu'âleceden gayrı saña çâre yoğdur. (Ahmaklar senin yanında cehalet gösterdiklerinde yumuşaklık ve iyi muameleden başka yapabileceğın bir şey yoktur.)
38. Bahîlden hâcet isteyen bahîlden şerdir. (Cimriden bir şey isteyen cimriden daha kötüdür.)
39. Keremiñ mahall ü müstahakğın bulmak, keremden a'lâdır. (Yerinde ve layıkıyla yapılan cömertlik, cömertliğın kendisinden daha güzeldir.)
40. Vezîr ile dürüst olursañ pâdişehden havf itme, vezîr ile mu'âdât üzere iseñ pâdişehden saña hayır yoğ. (Vezir ile dost olursan padişah-tan korkma, vezir ile düşmanlığın varsa padişah-tan sana hayır gelmez.)
41. Mekr ile dostluğ gösterene gadr ile mükâfât iderler. (Hileyle dostluk gösterene zulümle karşılık veririler.)
42. Her şey' şey' dir, lâkin kâzibiñ meveddeti hiç şey' degildir. (Her şey bir şeydir; ancak yalancının sevgisi hirbir şey değildir.)
43. Mañrûm şol kimsedir ki il için zahmet çeküp kendü şıfru'l-yed ka-la. (Mahrum, başkaları için zahmet çekip eli boş kalandır.)
44. Kezûb-ı bed-tıynete ihsân ile saña dost olur žann itme, zîrâ ol bed-fercâm maymun gibidir, semirdikçe ağbeñ olur. (Kötü yaradılışı ve

çok yalancı insana iyilik yaptığında sana dost olacağını sanma. Zira o sonu kötü olan kişi, maymun gibidir. Semirdikçe çirkinleşir.)

45. Süfehâya sen rıfık itmekle her bâr şerlerinden halâs olamazsın, zîrâ safrâyî olana İsfahân elmasından Gilân turuncu yegdir. (*Zevk ve eğlenceye düşkün kimseye yumuşaklık göstermekle her zaman onların kötülüklerinden kurulamazsın. Zira safrayı olana İsfahan elma'sından Gilan turuncu yeğdir.*)
46. Şaydda ifrât üzere olmak mühlikâtdandır, Feyde nâmında bir pâdişâh bunuñ sebebi ile helâk olmuştur. (*Avda aşırıya gitmek helak edicidir. Feyde adında bir padişah bu sebeple helak olmuştur.*)
47. Kûmârda ifrât sebebi ile Münîb nâmında bir pâdişâh helâk olmuştur. (*Aşırı kumar sebebiyle Münîb adında bir padişah helak olmuştur.*)
48. Müskirâtda ifrât sebebi ile Hârîk nâmında bir pâdişâh helâk olmuştur. (*Sarhoşluk veren maddeleri aşırı kullandığı için Hârîk adında bir padişah helak olmuştur.*)

Hîkem-i Büzürcmîhr:

49. Va''âz ve naşsâh baña va'z itdiler, lâkin sinn ü şeybim kadar bir vâ'iz görmedim. (*Vaizler ve nasihatçiler bana va'z ettiler. Lakin yaşım ve ağarmış saçlarım kadar iyi bir vaiz görmedim.*)
50. Çok nûrlardan iktibâs itdim, kalb ü fikrimden ziyâde baña nûr virür bir şey görmedim. (*Çok nurlardan faydalandım. Duygu ve düşüncelerimden ziyade bana nur veren, yolumu aydınlatan bir şey görmedim.*)
51. Âhrâr u 'abîd ile şohbet itdim, kimse baña mâlik olup gâlib olmadı, illâ hevâ vü hevesim beni istirkâk itdi. (*Hürlerle de esirlerle de sohbet ettim. Kimse bana sahip olup galip olmadı. Ancak arzularım ve heveslerim beni esir aldı.*)

52. Çok mezâ'ik u mesâ'ib baña zahmet ü meşakkat virdi, lâkin sût-i hulkum kadar bir şey zahmet virmedi. (*Sıkıntılı ve dar yerler ile felaketler bana zahmet ve sıkıntı verdi. Lakin kötü huyum kadar bir şey zahmet vermedi.*)
53. Karîb ü ba'îdden çok mazarrat gördüm, lâkin lisânımdan gördüğimi kimseden görmedim. (*Yakın ve uzak herkesten çok zarar gördüm. Lakin dilimden gördüğüm zararı kimseden görmedim.*)
54. Çok âteşler ve harâretli taşlar ve kızgın demürler üzerinde yürüdüm, kendi gazabımdan ziyâde nâr-ı şedîd görmedim. (*Çok ateşler, harâretli taşlar ve kızgın demirler üzerinde yürüdüm, kendi gazabımdan ziyâde şiddetli bir ateş görmedim.*)
55. Çok kimse hâlfıma düşüp baña irişüp bir zarar kaçd eylediklerinde idemeyüp, lâkin kendü isâ'etim baña irişüp ayağıma tolaştı. (*Çok kimse peşime düşüp bana zarar vermek isteyip veremedi. Lakin kendi yaptığım kötülükler bana yetişip ayağıma dolaştı.*)
56. Çok şeyde râhat taleb idüp bulamadım, lâkin mâ-lâ-ya'nîyi terk itmede buldum. (*Birçok şeyde aradığım rahatlığı bulamadım. Lakin rahatlığı faydasız şeyleri terk etmede buldum.*)
57. Çok ehvâl ü meşâkk müşâhede itdim, sultân-ı cebbârdan ahvef ü eşedd bir şey görmedim. (*Çok korkular ve sıkıntılar gördüm. Zalim padişahdan daha korkunç ve şiddetli bir şey görmedim.*)
58. Çok müskirât şürb itdim ve çok e'time-i tayyibe ekl itdim ve çok hüsânlar ile ülfet ü işret itdim, 'âfiyetden elezz ü eltaf bir şey bulmadım. (*Sarhoşluk veren çok şey içtim, çok güzel yemekler yedim ve birçok güzelle yakınlık kurdum. Ancak sağlıktan daha lezzetli ve daha güzel bir şey görmedim.*)
59. Çok şeytânlara muhâlata itdim ve çok vuhûş u sibâ' u hevâma ve hayyât u 'ağârıbe müsâdefe itdim, seyyi'ü'l-hulk insân gibi şer bulmadım. (*Çok şeytanlara karıştım; vahşi, yırtıcı, zehirli hayvanlara*

çok tesadüf ettim. Ancak yaradılışı kötü insandan daha kötü bir şey görmedim.)

60. Çok zağğum-ı telh-nâk şeyler ekl eyledim, fakırdan telh-ter bir şey bulmadım. (*Zakkum kadar acı çok şeyler yedim. Ancak yoksulluktan daha acı bir şey görmedim.*)
61. Çok cenglere taldım ve çok düşmene şaldım ve çok süyûf arasında kaldım; sû'-i hulûk üzre olan 'avret kadar baña kimse galebe itmiş degildir. (*Çok savaşımlara daldım, çok düşmana saldırdım ve çok kılıçlar arasında kaldım. Ancak kötü yaradılışı kadın kadar kimse bana galip gelmedi.*)
62. Çok demürler kaldırdım ve çok şakîl taşlar naql itdim, lâkin deyn kadar bir ağır şey bulmadım. (*Çok demirler kaldırdım, çok ağır taşlar taşıdım. Lakin borç kadar ağır bir şey görmedim.*)
63. Şerîfi vazî', cefli zelîl olmuş çok gördüm; velâkin gınâdan soñra fakîr kadar görmedim. (*Şerefliyi alçak, uluyu hakir çok gördüm. Ancak zenginlikten sonra yoksulluk yaşayan kadar acınası birini görmedim.*)
64. Oklar ile mecrûh oldum, taşlar ile recm olundum; kelâm-ı nâfercâmdan çektiğim cerâhat u elemi birinde görmedim. (*Oklar ile yaralandım, taşlar ile taşlandım. Faydasız sözden çektiğim acıyı hiçbirinde görmedim.*)
65. Zindâna girdim, demürler ile bağlandım, zencîrler ile kayd-ı bend oldum; gam u hüzn gibi beni bir şey zebûn itmedi. (*Zindanlara girdim, demirlerle ve zincirlerle bağlandım. Ancak dert ve hüzn kadar hiçbir şey beni aciz bırakmadı.*)
66. Gurbet çekdim, zillet gördüm; câr-ı sû'dan gördüğüm eziyeti görmedim. (*Gurbete katlandım, hakirlik gördüm. Ancak kötü komşudan gördüğüm eziyeti bunlarda görmedim.*)
67. İhvân ile söhbet itdim, yârân ile 'işret itdim, aşhâbıma envâ'-ı izzet itdim; kirm kadar yanlarında biri mağbûl olamadı. (*Samimi dostlarla*

sohbetler ettim, yedim, içtim ve onlara çeşitli ikramlarda bulundum. Ancak küçük bir kurt kadar yanlarında birinin değeri olmadı.)

68. Erbâb-ı gınâyı taleb itdim, kanâ'at aşhâbından gayrı görmedim. (Zenginlerle birlikte olmayı istedim, kanaat sahiplerinden daha zenginini görmedim.)
69. Dirhem ü dînâr ile tasadduğ itdim, zeñhâ'ir ü libâs ile îhsân itdim; bir kimseyi dâlâletden hidâyete çıkarmak gibi bir sadaka bulmadım. (Dirhem ve dinarla sadaka verdim, yiyecekler ve elbiseler bağışladım. Ancak yoldan sapsmış bir insanı doğru yola çıkarmak kadar iyi bir sadaka görmedim.)
70. Elbise-i fâhire giydim, efrîşe-i nâ'imede cülûs itdim; libâs-ı şalâh u takvâ kadar libâs görmedim. (Kıymetli elbiseler giydim, yumuşak döşemelerde oturdum. Ancak takva elbisesi kadar güzel bir elbise görmedim.)
71. Düşmenlerden îhtiyât itdim, lâkin kendü nefsimiñ mekr ü keydinden îhtirâz mümkün olmamışdır. (Düşmanlardan sakındım. Ancak kendi nefsimin hilesinden korunmak mümkün olmadı.)
72. Mülûkuñ 'izz ü câhlarına nâ'il ve devlet ü rif'atlarna vâsıl ve huyûl u fereslerine râkib ve envâ'-ı ni'metlerine şâhib oldum; lâkin kendülerinden selâmetde olmak kadar bir lezzet ü ni'met görmedim. (Hükümdarların güçlerine ve mevkilerine nail oldum, zenginlik ve yüceliklerine ulaştım, atlarına bindim ve çeşitli nimetlerine sahip oldum. Ancak onların korku ve endişesinden uzak olmak kadar bir lezzet ve nimet görmedim.)